

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де үнүп
эгелээн

№ 134 (17271)

2006 чылдың
ОКтябрь 5,
четверг

Номерни парлагже
дужааганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 21.00.
Садар өртээ 4 рубль.

Тываның аалчызы

Ш.Д. ООРЖАК А.А. КАРЕЛИННИ ХҮЛЭЭП АЛГАН

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак РФ-тиң Күрүне Думазының депутаты, Олимпий оюннарының чемпиону, Россияның Маадыры Александр Карелинни октябрь 2-де хүлээп алган.

Чазак Даргазы биле Күрүне Думазының депутатының аразынга чугула ажил-агыйжы чугаа болган.

Бистиң корр.

Чурукта: ужуражылга үезинде.
Василий Балчий-оолдуң тырттырган чуруу.

САЙЫТТЫҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

РФ-тиң онза байдалдар сайыды, «Чаңгыс демниг Россия» Бүгү-россияның политиктиг партиязының удуртукчунун бирээзи Сергей Шойгу Тывага ажил-албан

кылып чорааш, «Тыва» телеканалга интервью берген. Корреспондентиниң айтырыгларына харыылап тургаш, чуртта болгаш республикада политиктиг бай-

далдың, ТР-ниң Улуг Хуралының депутаттарының соңгулдаларына белеткелдин чоруп турарынын, республиканың хөгжүлдезиниң дугайында чугаалаан. Бо дээрге республиканың амыдыралына чугула айтырыглар болуп турар.

Бистиң корр.

Байыр чедиришижини

«Улуг-Хем» сеткүлдүң 60 чылынга

Эң баштай 1946 чылдың август 25-те үнген бир дугаарындан эгелээш, тыва чогаалчыларның «Улуг-Хем» альманагы республиканың уран чүүл, культура хөгжүлдезинге үнелеп четпес улуг үлүүн кирип турар.

Бирээде, ол чогаалчыларның уран мергежилин өстүрер, ийде, чаа чогаалдарны, чогаал критикалыг чүүлдерни чонга, номчукчуларга чедирбишаан, хөй-ниитиге эстетиктиг, уран кижизидикчи салдарын чедирип турар.

Уште, аныяк салгалды ада-өгбелерниң чаагай езу-чаңчыларынга кижизидеринге болгаш ону орус база делегей чогаалы-биле байлакшыдарына тодаргай үлүүн кирип келген, моон соңгаар-даа ол

үүле-херекти уламчылаар.

Тока, Сарыг-оол, Сагаан-оол, Пюрбю, Сюрюң-оол, Кюнзегеш болгаш тыва чогаалдың өске-даа классиктерин өстүреринге бо сеткүүл улуг ужурдузалыг болган. Оларның тургузуп каан литературжу чаңчылдарын салым-чаяанныг аныяктарга дамчыдып чоруур улуг чоргааралывыс Монгуш Борахоевич Кенин-Лопсанга, Кызыл-Эник Кыргысович Кудажыга, Екатерина Дүктүг-ооловна Тановага болгаш сеткүлдүң авторлары өске-даа хөйге билдингир хоочуннарга, шапкынчыларына төөгүлүг байырларыңар-биле хөй-хөй номчукчуларның, бүгү чоннун мурнундан изиг байырым

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.ООРЖАК.

(Телевирлиг парлаан).

чедирип тур мен!

Саарылгалыг экономиканың байдалына ижигип, хөй-ниитиге, күрүневиске тодаргай үлүүн кирип турар чаа мөзү-бүдүштүг маадырларны бөгүнгү амыдыралдың судал-хайымындан тып, онзагай уран чогаалдарны бижириңерни, хүндүлүг чогаалчыларывыс силерге күзеп тур мен. Амыдыралдың уран шынын чуруп көргүзөр талазы-биле хөй-ниитиниң сагыш-сеткилин хаара тудуп, хөлзедир онзагай чогаалдарның шылгараан авторларын Чазак Даргазының Сарыг-оол аттыг күрүне шаңналы манап тур.

Дандар ООРЖАК

Чаңгыс чер-чурт,
Чаңгыс салым-чол,
Чаңгыс амыдырал.

(Телевирлиг парлаан).

Башкы хүнү-биле

КҮЗЕЛ-СОРУУҢАР БОТТАНЗЫН

Мергежилиңер байырлары – Башкы хүнү-биле холбаштыр чүректин ханызындан изиг байырны хүлээп ап көрүңер.

Башкы дег ындыг буяныг болгаш хүндүткелдиг мергежил делегейде чок. Башкы дээрге чурттуң чоргааралы, ооң быжыг чөлөңгилеги. Келир үениң хамаатылары кандыг болуп өзүп кээри чогуу-на оон хамааржыр.

Хүн бүрү кызымак ажилыңар-биле бистиң ниитилелдин угаан-бодал болгаш мөзү-шынар үндезиннерин хевирлеп тургузуп турар силер.

Башкыга белең эвес үелер турар. Аныяк-өскенни улуг амыдыралга белеткээринге хөй ажил, күш негеттинер. Ынчангаш чырыдышкын херзэнге бердинген, эң эки кижилер мергежилинге шыңчы болуп артар. Башкы болуру дээрге төрүмелинден салым-чаяан-дыр.

Бүгү амыдыралывыс дургузунда боттарывыстың башкыларывысты – билгилерни болгаш угаан-сарыылдыг амыдыралды чедип алырыңа биске дузалап келген кичээңгейлиг, кызымак болгаш бурунгаар көрүштүг кижилерни сактып чоруур бис. Силер өөреникчилериниң сагыш-сеткилинге, угаан-бодалыңа буяныг болгаш арыг-чаагай чорукту ижиртирип чоруур силер.

Чаа-чаа чедишиктерлиг чогадыкчы ажилдаарыңарны, хөй-аъттыг, бодуңарга бүзүрелдиг болуруңарны күзедивис! Аас-кежиктиг, кадык-чаагай, өөрүшкү-маңнайлыг болуңар. Күзел-сорууңар боттанзын, планнарыңар бүдөр-ле болзун!

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. ООРЖАК.

(Телевирлиг парлаан).

Эрзин кожууннун чагырга даргазы Б.А. ДАМДЫНГА

Хүндүлүг Баир Алексеевич! Эрзин кожууннун баштыңы албан-дужаалыңа соңгутканыңар дээш изиг байыр чедирип тур мен!

Силер чалыы үеңерден бээр төрзөн чериңерге мал эмчизи бооп ажилдавышаан, кожуунуңарга ажык-дузаны чедирип эгелээңерни чон билер. Эрзинниң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге эрзинчилерниң чуртталгазы бай-байлак, тодуг-догаа болуруңа үлүг-хууңарны кириген силер.

1992 чылда экономика талазы-биле ийи дугаар дээди эртемни чедип алгаш, Тыва Республиканың Чазаның ажил-херзэнге бердинип, нарын болгаш берге айтырыгларны шын болгаш дидими-биле шийтирлеп турганыңарның түңнели бооп, амгы үеде

чоннун күзели-биле кожууннун баштыңының албан-дужаалыңа шийтирген силер.

Силерниң сорулгаңар — чоннун бүзүрелин шынарлыг ажил-ижиңер-биле шыңзыдары болур. Хөй чылдар иштинде ажилдап келген дуржулгаңар Эрзин кожууннун социал экономиказын хөгжүдеринге, ооң чонунуң амыдыралын тодуг-догаа, каас-коя болуруңа дузалаарыңа бүзүрээр мен.

Хүндүлүг Баир Алексеевич, ажил-албаныңарга чаа-чаа чедишиктерни, мага-бодуңарга кадыкшылды, чоок кижилеринерге бүгү-ле буяныг кежикти күзедим!

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.ООРЖАК.

(Телевирлиг парлаан).

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарына кандидаттар

Востоктун №2 соңгулда округу
Любовь Сагдыевна СЕНДАЖЫ

«РОССИЯНЫҢ ПАТРИОТТАРЫ» –
буянныг ажил-херектерниң кижилери.
(Халас парлаан).

Правобережный № 4 соңгулда округу

Владимир Баринович БАГАЙ-ООЛ

Эргим, хүндүлүг соңгукчулар!
2006 чылдың октябрь 8-те Тываның социал-экономиктиг, ниитилел-политиктиг бурунгаар хөгжүлдеси база нациялар болгаш шажың-чүдүлге аразында тайбың турум чорук дээш бодамчалыг болгаш харысалгалыг бадылаңар!
(Халас парлаан).

Хүндүлүг соңгукчулар! «Чаңгыс демниг Россия» партияның кандидаттарын октябрь 8-те соңгулдаларда бадылап деткириңерни кыйгырдывыс!

Кызыл хоорайның №4 Правобережный соңгулда округу
Людмила Леонидовна ВОЛГИНА:

«Кижилерге дузалаары – мергежим апарган»

1949 чылда Нижегород областың Вахтан суурга төрүттүнген. 1968 чылда өөнүң ээзи Аскарбек Тайманов-биле Кызылче көжүп келген. Эмчи училищезин, Кызылдың башкы институтун дооскан. №19 уруглар садынга, №8 школага башкылап, директорлап ажилдап турган. Амгы үеде Кызыл хоорай чагыргазының даргазының социал политика талазы-биле оралакчызы.
(Халас парлаан).

Кызыл хоорайның №5 Автодорожный соңгулда округу

Алина Викторовна ДАРЖАА:
«Күштүг Тыва — өндүр чон»

1969 чылда Улуг-Хемниң Ийи-Тал суурга төрүттүнген. Кызылдың башкы институтун дооскаш, Аныктар херектериниң талазы-биле яамыга, комитетке, оон ТР-ниң Чазаанга ажилдап турган. 2002 чылда депутатка соңгуктан, оон бээр Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының контроль болгаш регламент комитединиң даргазының оралакчызы. Округунуң чурттакчыларынга дыка хөй эки чүүлдерни кылган.
(Халас парлаан).

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутатына Пионерский № 64 соңгулда округундан кандидат

Аннела Александровна МОНГУШ

1965 чылда Каа-Хем кожууннуң Суг-Бажыңга төрүттүнген. Чадаананың №1 школазын 1982 чылда чедишкенин дооскан. Күзелениң аайы-биле Красноярск хоорайның башкы институтун 1987 чылда чедишкенин дооскаш, төрөөн школазынга орус дыл, литература башкызы бооп күш-ажылчы базымнарын эгелзэн. 1995 чылда директорнуң өөредилге талазы-биле оралакчызынга, 2002-2006 чылда Чадаананың №1 школазының директорунга ажилдаан. Дээди категорияның башкызы, «РФ-тиң өөредилгезиниң хүндүлүг ажилдакчызы» аттың эдилекчизи. Өг-бүлелиг, 2 оолдуг. Аннела Александровна Монгуш депутатка төлептиг кандидат, ол дээш бадылаарыңарны кыйгырып тур бис.
Деткичи бөлүк.
(Халас болгаш төлевирлиг парлаан).

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарына кандидаттар

Кызыл хоорайның №32 Автодорожный соңгулда округу (Калинин, 20, 24 «б»; Кечил-оол, 7 «а», 7 «б», 7 «г», 7 «е»), 9; автоорук техникумунуң ниити чуртталга бажыңында чурттап турар соңгукчулар)

Владимир Иванович КОЧЕТКОВ

Мээң программаның кол угланышкынын соңгукчуларның чагылары тургузар. Республиканың эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнары бот-боттарының аразында тутчур эвес, чон дээш ажилдаар уjurлуг.
(Халас болгаш төлевирлиг парлаан).

Найырал № 31 соңгулда округу

Надежда Соскур-ооловна ООРЖАК

Кардиолог эмчи.

«Чаңгыс демниг Россия» - сайзырал болгаш кадык камгалалының келир үези! Октябрь 8-те соңгулдаларга шын шилилгени кылыңар!
(Халас парлаан).

Бай-Талдың № 55 соңгулда округу

Олег Дадар-оолович МОНГУШ

СӨГЛЭЭН СӨС — КЕРТКЕН БЫШ.
ИДЕГЕЛ! БҮЗҮРЕЛ! ДЕТКИМЧЕ!

(Халас парлаан).

Автодорожный № 32 соңгулда округу

Алевтина Кыргысовна СИРАЗИТДИНОВА

Онкология диспансериниң улуг эмчизи.

Хүндүлүг Автодорожный соңгулда округунуң соңгукчулары! Меңээ бүзүрээш, мени деткизиңерзе, бар-ла арга-дуржулгамны база эртем-билимни кадык камгалалын болгаш ниитилеливистиң социал политиказын хөгжүдеринге салыр мен. Мени дээш бадылаарыңче Силерни кыйгырып тур мен!

Республиканың болгаш Кызыл хоорайның бүгү соңгукчулары! Октябрь 8-те тус-тус соңгулда округтарына идепкейлиг кээп, шын шилилгени кылылыңар!
(Халас болгаш төлевирлиг парлаан).

Солнечный №38 соңгулда округу

Валентина Одурековна ДОМУР-ООЛ

«Чаңгыс демниг Россиядан» депшиткен.

Бөгүңгү уруглар — бистиң келир үези. Ынчангаш өг-бүле айтырыгылары, аныак-өскенниң кижизидилгези бири ээлчегте турар уjurлуг. Чер-черлерге уругларның угаанын сайзырадыр, хостуг үезин чөптүг ажылгаар төптөрү ажадыр, өөредилге программаларын тургузуп тургаш, онза кичээнгейни шериг-патриоттук кижизидилге угландыраары чугула. Хүндүлүг соңгукчулар, шын шилилгени кылып, соңгулдаларга идепкейлиг киржиңер!
(Халас болгаш төлевирлиг парлаан).

Найырал № 31 соңгулда округу

Анатолий Сергеевич СЕРЕН

ШУПТУ СОҢГУЛДАЖЕ!

(Халас парлаан).

Чаа-Хөлдүн №120 соңгулда округу

Эдуард Эник-оолович ДАГБА-ЛАМА

Соңгулда округунуң эргим хүндүлүг соңгукчуларының ажил-ижинге чедишкениңерни, амыдыралыңа аас-кежикти, өөрүшкүнү күзедим.

Октябрь 8-те ТР-ниң Улуг Хуралының депутаттарының соңгулдаларыңа идепкейлиг киржиринче кыйгырып тур мен.

Хүндүлел-биле, Эдуард ДАГБА-ЛАМА.

(Төлевирлиг парлаан).

Чаа-Хөлдүн №120 соңгулда округу

Павел Тюлюшович СУВАК

Чаа-Хөлүмнүң сайзыралы, келир үези, чонумнун чаагай амыдыралы, эрге-ажы дээш ажилдаар мен. Аңаа хамаарышкан хоойлуларны ажилдап кылырыңа идепкейлиг киржир мен.
(Халас парлаан).

Хүндүлүг соңгукчулар!
«Чаңгыс демниг Россия» партияның кандидаттары октябрь 8-те соңгулдаларда бадылап деткириңерни кыйгырдывыс!

Улуг-Хем кожууннуң Шагаан-Арыгының

№ 115 Мурнуу соңгулда округу

Валерий

Сагаанович КУУЛАР

«Россияның почтазы» күрү-нениң федералдыг унитарлыг бүдүрүлгезиниң Тыва Республика салбырының Шагаан-Арыг хоорайда почтамп начальниги.
(Халас парлаан).

Кызыл

хоорайның №45

Правобережный-3

соңгулда округу

Салим

Толаанович

КЫЗЫЛ-ООЛ

Кызыл хоорайның мэрия-зының Эрге-хоойлу эргелелиниң начальниги.
(Халас парлаан).

Бай-Тайга

кожууннуң

Тээлиниң №52

соңгулда округу

Салим

Толаанович

КЫЗЫЛ-ООЛ

Кызыл хоорайның мэрия-зының Эрге-хоойлу эргелелиниң начальниги.
(Халас парлаан).

Каа-Хем

кожууннуң

Ильинканың

№75 соңгулда

округу

Николай

Владимирович

БАРБАЛДАЙ

«Каа-Хем» муниципалдыг каттышкан бүдүрүлгениң директору.
(Халас парлаан).

Өвүр кожууннуң Дус-Дагның №87 соңгулда

округу

Валерий

Таан-

оолович

САНДАН

«Тыва харыл-заинформ» ААН-ниң чингине директору.
(Халас парлаан).

Би-Хем

кожууннуң №91

Западный

соңгулда округу

Мира Тадар-

ооловна ОНДАР

Би-Хем кожууннуң Чонну ажилга хаара тудар төвүнүң директору.
(Халас парлаан).

Би-Хем

кожууннуң

Аржаанның №93

соңгулда округу

Валерий

Кызыл-оолович

БИЧИ-ООЛ

Аржаан ортумак школазы-ның башкызы.
Бөдүүн чон, соңгукчуларым дээш бүгү күжүм салып ажил-даар мен.
(Халас парлаан).

**Александр Михайлович
БАБАКОВ**

**«Родина» («Төрээн чурт») политиктиг
партияның даргазы
КУШТУГ РЕГИОННАР —
КУШТУГ ЧУРТ!**

«Родина» партия чурт-туң езулуг дээн патриотчу күштерин бодунда каттыштырып турар. Бис хамаатыларга национал идеяны сүмелеп турар бис, ону күүседир дээш россияжилерниң амгы болгаш келир салгалдары күш салып ажилдаары төлептиг херек-тир. Ол идея дээрге – россияжи нацияны камгалаары болгаш катап көдүрери-дир.

«Родина» политиктиг партияның сорулгалары мындыг: Россияның камгалап алыры-биле, нацияның угаан-бодал болгаш

күш-шыдалдыг кадык чоруун катап көдүрери, Россия ниитилелиниң болгаш ооң кежигүн бүрүзүнүн хостуг хөгжүлдэзин хандыры, а ону чурттуң социал экономиказын дүргедеди чаартырынын үндезинге чедип алыр. Чогум-на мынчангаш «Родина» партиязы политиктиг эрге-чагырганы холга алыксап турар. Регионнарны хөгжүдүп эгелээш, бис Төрээн чуртувусту катап тургузуп эгелээри-вис ол. Экономиказы күштүг регионнар дээрге-ле – күштүг чурт-тур!

**Дамдынчап Биче-оолович
ХОВАЛЫГ**

**«Родина» политиктиг партияның Тыва
Республикада регионалдыг
салбырының чөвүлелиниң даргазы**

Республикада байдалга таарзынмас чорук аажок чыгып, мөөңнелип тур. Ындыг таарзынмас чорукту политиктиг езу-биле уштап-баштаптар, ону тода болгаш принципалдыг деткиптер четчир санныг күштер бо соңгулдаларга чедир турбаан. «Родина» партия Тывага экономиканы болгаш социал камгалалды өске аргалар-биле тургузар херек деп санап турар кижилерниң политиктиг төлээлекчизи болурунга белен.

Соңгулдаларже кирип тура, «Родина» партияның

Тыва регионалдыг салбыры республиканы кризистен уштурунуң программазын белеткээн. Ол ажилга үлетпүр болгаш көдээ ажил-агый бүдүрүлгелериниң удурткучуларын, эртемденнерни, экономиктерни, хөй-ниити ажилдакчыларын эвилелдеп кириген бис. Ол дээрге элээн каш чылдарда боттандыра кылдыр санаан үр хуусаалыг төлевилел чүве. Республиканың экономиказын, көдээ ажил-агыйын хөгжүдери – «Родина» партиядан Тыва Республиканың Улуг Хуралына депутаттаар ки-

«Родина» политиктиг партияның Тыва Республикада регионалдыг салбыры

ТӨРЭЭН ЧУРТ – РОДИНА БИС ТЫВАГА КЕЛИР ҮЕНИ ЭГИДЕР БИС

жилерниң эң кол сорулгазы. Чүгле ынчаар бюджетти долдурар, акша-хөренгини социал төлевилелдерге углаар аргалыг болур бис. Кем-херек үүлгедиглери республиканы хөме алды, мал оорлаары, наркомания болгаш коррупция хөлүн эртип барды – а бис рес-

**Тыва Республиканың экономиктиг
хөгжүлдэзин хандырап**

Республиканың экономиказының бааза болур адырларына онза бурунгаарлаашкынны боттандыраары эргежок чугула. Күүсекчи эрге-чагырга-биле кады депутаттар Тываның хүн бүрү болгаш кедизин көргөн программаларын, көдээниң инфраструктуразын хөгжүдери – чуртталга бажыңнарын тударын, оруктарны чаартырын, кө-

**Көдээ ажил-агыйны күрүне
акшаландырышыкын-биле деткип
камгалаар уjurлуг**

Көдээ ажил-агый дээрге Тываның экономиказының эң кедилг адырларының бирээзи. Хамыктың мурнунда – республиканың аш-чем талазы-биле айыыл чок чоруу. Бөгүн көдээ эне-нарын, берге байдалда туруп турар. Депутаттар болгаш күүсекчи эрге-чагырга көдээниң нарын айтырыгларын доп-дораан шиитпирлеп кирер уjurлуг. Чүү эргежок чугула болуп турары? Көдээ ажил-агый продукциязының садып алып болгаш садар өртектениң аразында кедергей

**Башкыларга, культура, медицина
ажылдакчыларына, пенсионерлерге
акша-шалыңны көвүдөдир**

Өөредилге болгаш медицина өртектиг, аар үнелиг болуп бар чыдар. Бо дээрге социал күрүнениң прин-

публиканың чурттакчыларының айыыл чок чоруу дээш канчаар демисежирин билер бис. Депутаттар болгаш күүсекчи эрге-чагырга республиканың чурттакчыларының мурнунга долу харысгалыг болур уjurлуг – бис ону чедип алыр бис.

дээ школаларны, эмнелгелерни, культура бажыңнарын тударын болгаш септээрин боттандыраар уjurлуг. Чурттаар бажың хереглеп турар кижилерге бажың тудуп алырынга деткимчени бээр, олышкаш эвээш орулгалыг өг-бүлелерге оран-бажыңныг болур арганы ыяап-ла бээр шак ындыг ипотека чээлилериниң арга-хевирлерин хүлээп алыр.

улуг ылгалды чайладыр; тарылга болгаш дүжүт ажаап алырының үезинде арат, тараачын ажил-агыйларынга кывар-чаар материалдар өртээн чингедириниң база немерелеп дотация дузаламчызы бээриниң аргаларын ажилдап кылыр; көдээниң продукциязынга күрүне чагыты турарын хандырап; көдээни техника-биле чаарты чепсеглээриниң база аныяк специалистерни хаара тудуп эвилелдээриниң программаларын ажилдап кылыр, күүседир.

циптеринге чөрүжүп турар, республиканың күүсекчи болгаш хоойлужудулга эрге-чагыргалары чавыс

орулгаларлыг болгаш амыдыралында кончуг берге байдалга таварышкан хамаатыларга халас медицина хандырылганы болгаш халас өөредилгени хандыраар уjurлуг. Дээди өөредилге системазынга чавыс орулгалыг өг-бүлелерниң уругларына база өскүс уругларга квоталар

**Коррупция, кем-херек
үлгедиишкени, мал оорлаар чорук
болгаш наркомания-биле демиселди
шиитпирлиг чорудар херек**

Коррупция, кем-херек үүлгедиглери, мал оорлаары кедереп барган.

Эки тураның улусчу дружиналар системазын катап тургузар херек. Наркомания айтырымы болза-даа чидиг байдалда. Бистиң республикавысты дамчыштыр эмге-тикчок килограмм-

**Эрге-чагырганың харысгалгазын,
ажылының дээштиин бедидер**

Дээштиг эрге-чагырга дээрге харысгалыг эрге-чагырга-дыр. Дүжүмет албан-хаакчыттар шынарлыг ажилдазын дээр болза, ынчаар албадаар дээр болза, тускай хоойлулар хүлээп алыр херек. Бирээде, дүжүметтерниң шалыңының хемчээли чурттакчыларның амыдыралының байдалындан хамааржыр уjurлуг.

**ЧКА-ның ачы-дузазының өртээн
улгаттыраарын болдурбас**

Чурттаар оран-сава-коммунал ачы-дузазы дээш тургузуп турар тарифтер өг-бүле бюджетин «боос-таалап» турар. Ук ачы-дуза дээш 100 хуу төлептерлер ховар. Чаа чыыштын депутаттары ЧКА-ның тарифтерин үзе доктаадыр, олар шагда-ла чүс хуу ажа берген болгай. Чүнү кылза эжил? Чегей хандырылгалыг өг-бүлелерге дотация үлүүн

санын көвүдедири эрге-жок чугула. Пенсионерлерге болгаш инвалидтерге чингелделиг өртектиг эмнер чедирип бээр сорулга-биле «Чоннуң дугуй-луг аптеказы» программа-ны ажилдап кылгаш, ажилдадып эгелээри тергиинне эки белек болур ийик.

нар наркотиктер эртип турар. Бо айтырыгны комплекстиг шиитпирлээри чугула.

Эрге-хоойлу органның күжүн кем-херек үүлгедирин, мал оорлаарын соксадып чавырылдыраарыне углаар апаар.

Чоннуң орулгалы хөй болза – хөй шалыңы алгазын, эвээш болза – эвээшти. Ийиде, Улуг Хуралдың депутаттары чон мурнунга өй-өйлөп отчеттарын берген турарын хоойлу-биле быжыглар. Чогуур хуусаазында отчетун бербээн болза, депутатты дедир кыйгыртырынын аргазын аңаа айтыр.

улгаттырап; квартира хөлезини дээш чингелделерни ээлеп турар бүгү шөлге хамаарыштырап (пенсионерлерге, инвалидтерге, хоочуннарга); соок бажың, аклаан суг дээш кижилер хөй чеге акша төлевезин дээш счетчиктерни бажыңнарга тургузар.

(Халас парлаан).

«РОДИНА» дээш бадылаңар, ол бисте чаңгыс болгай!

«Чаңгыс чер-чурт, салым-чол, амыдырал»

Октябрь 4-те В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрына «Чаңгыс демниг Россия» партиязының талалакчыларының «Чаңгыс чер-чурт, чаңгыс салым-чол, чаңгыс амыдырал» — деп улуг шуулганы болган. Театрның сценазы Россияның өңгүр, чараш улуг картазы, «Чаңгыс демниг россияжилерниң» логотиптери-биле дериттинген.

Шуулганның киржикчилери «чаңгыс демниг россияжилерниң» ылгавыр демдектерин көргүскен чаңгыс аай бөрттер, идик-хептер кеткени оларның чаңгыс аай эпсеткилдин, үзел-бодалдыын илередип, оларны каттыштырып турган. Удаваанда «Эдегей» ансамблиниң артистериниң шак-ла ындыг мөөң күш, демнежилге илереткен танчы-самы-биле шуулган эгелээн.

«Чаңгыс демниг Россия» — анаа-ла партия эвес, а улуг өндүр Россия, Россияның хамааты бүрүзүнүн төлептиг амыдырал-чуртталгазы дээш бисти шуптувусту демнежиринче кыйгырып турар күш-түр!», «Бисти чаңгыс салым-чол каттыштырып турар, ынчангаш чоргаарал болгаш харысгалгалы-биле «Чаңгыс чер-чурт, чаңгыс салым-чол, чаңгыс амыдырал» деп чугаалап тур бис!» — деп, кежээниң башкарыкчыларының кыйгызы-биле шуулган ажыттынган. Удаваанда «Саян» ансамбли көрүштүг, чараш танчы-самын теп турда, ону үдээн Тыва дугайында шүлүктээн одуруглар эгээртинде мес байлак, чараш Тыва чуртувусту, ооң делгем ховуларын, сүвүр, бедик дагларын, кидис ак өгнү, чоргаар бедик ада кижини, иениң чымчак карактарын алгап-йөрээп турган.

Ооң соонда Тыва биле Россия-

ның каттышканын, акы-дунма алышкы чоннарның найыралын көргүскен, келир үе дээш демнежиринче кыйгы салган одуруглар, уран күүселделер улай-улай куттулуп турган. «Ураанхай», «Веря», «Эдегей» болгаш өске-даа ансамбльдерниң көргүзүлгелериниң аразында «Чаңгыс демниг Россия» Бүгү-российи политиктиг партияның Тывада девискээр салбырының лидерлери ТР-ниң Чазак Даргазы Шериг-оол Ооржак, Тывада регионалдыг салбырының политчөвүлелиниң секретары Шолбан Кара-оол, хостуг хүрешке 3 дакпыр Олимпий оюннарның чемпиону, 9 дакпыр Делегей чемпиону, РФ-тиң Күрүне Думазының депутаты Александр Карелин, РФ-тиң алдарлыг спорт мастери, мөгө Маадыр Монгуш, Кызылдың №1 школазының директору Раиса Хайманова, РФ-тиң Күрүне Думазының депутаты, ТР-ниң Күрүне

Шуулган

шаңналының лауреады, ТР-ниң уран чүүлүнүн алдарлыг ажилдакчызы Чылгычы Ондар, РФ-тиң база Бурят республиканың алдарлыг артизи Л.Шагдаров болгаш «Аныяк гвардияның» төлээзи Елена Ондар база оон-даа өскелер кылып турар ажилдарын сонуургадып чугаалап, «Бис, күштүг эрге-чагырга дээш бис. Ол дээрге айыыл чок чорук, быжыг туруштуг чорук болгаш хөгжүлдидир. Үе бисти манапас, шупту кады бурунгарларарыга белең бис» деп, медеглөп турганнар.

Бистиң корр.

Чөптүг чорук тиилеп үндү! Бистерниң — «РОССИЯНЫҢ ПАТРИОТТАРЫ» политиктиг партияның — Тыва Республиканың Улуг Хуралының 2006 чылдың октябрь 8-те болур соңгулдаларына киржир эргевисти Тыва Республиканың Дээди Суду катап эгидип берген.

Бистиң регионалдыг салбырывысты 2006 чылдың январьда бүрүткээн. Кыска үеде элээн буянныг, эки ажил-херектерни кылдывыс, а кол-ла чүве — бис моон-даа соңгаар ындыг ажилы-высты уламчылаар бис.

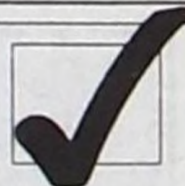
Бистер бөгүн административтиг быра чокка-ла Россияның регионнарында эвээш-бичии-даа бол, чонга ажитыг тодаргай херектерни кыла берген бис.

Тыва Республиканың чурттакчы чонунга элээн каш айтырыгларны шиитпирлежи бердивис.

- Республиканың бүгү кожуннарында 52 көдээ эмнелге черлеринде фельдшерлер чонга дүрген дуза чедирериниң херекселдери-биле хандырттыңан;
- Кызыл хоорайның, Ак-Довурактың болгаш Шагаан-Арыгның эмнелгелери элээн каш амгы үениң медицина херекселдери-биле хандырттыңан;
- Хоочуннар бажыңнарына, уруглар албан черлеринге материалдыг дузаны чедирген;
- Хоорай-суурларывыстың чаагайжыдылгазынга, ногаанчыдылгазынга боттук дузаны чедиргилээн.

Бо дээрге кылыр ужурлук ажил-херектерниң көңүс эвээш-ле кезии-дир. Ынчалза-даа бо чүгле ЭГЕЗИ-дир.

6. РОССИЯНЫҢ ПАТРИОТТАРЫ

«БҮГҮ КИЖИЛЕРГЕ — ЧӨПТҮГ ЧОРУК,
КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ — ААС-КЕЖИК»

ПАТРИОТЫ РОССИИ

Геннадий СЕМИГИН:

Ниити национал идеяны идип үндүрдүвүс

«РОССИЯНЫҢ ПАТРИОТТАРЫ» — деп политиктиг партия бурунгаар көрүштүг политиктиг күш дээрзин база катап бадыткавышаан, ол оппозицияның боттук кабинеди болур — Улусчу Чазакты тургусту. Он «национал проектилерни» бир дугаарында чонга саналдады. Эрге-чагырга бодунуң холунда чок-даа болза, Россияның регионнарында 400 ажыг социалдыг төлөвилелдерни боттандырып тур. Ол кымны-даа мурнай кара чааскаан чыл бүрүзүнде-ле ниитилелге альтернативтиг бюджетти болгаш чурттуң хөгжүлдө Программанын бараалгадып тур.

А сентябрь 26-да Москвага «РОССИЯНЫҢ ПАТРИОТТАРЫ» «Бүгү кижилерге — чөптүг чорук, кижилерге — аас-кежик»

— деп ниити национал идеяны идип үндүргөн. Ынчаарга, партия бо идеяны чүгле адаан эвес, а ооң иштики тургузуун тайылбырлап, ону амыдыралга боттандыраарының Программанын бараалгаткан.

Бистиң кандидаттарывыс — бөдүүн чоннуң төлээлери, силерниң дөргүл-төрелиңер, эш-өөрүңер, кожаларыңар-дыр. Оларга бисти дүвүредип турар хүн бүрүнүң айтырыглары чоок, билдингир. Бистиң кандидаттарывыс соңгулдаже «Россияның Патриоттары» партияның мурнундан үнмүшаан, чон дээш, чоннуң аас-кежи дээш ажил-даарлар. Кижиниң өг-бүлөзи, чоок кижилери аас-кежиктиг болза, чурт аас-кежиктиг болур деп «Россияның Патриоттары» партия санап, бөдүүн кижиниң эрге-ажыктарын бирги черже салып турар. Бистиң кандидаттарывысты деткириңерни диледивис!

БИСТИҢ КАНДИДАТТАРЫВЫС

Амур Сатович ХОЮГБАН

Хүндүлүг тыва чонум!

Соңгулдаларга чүге киржи бердиң деп айтырар болза, эрге-чагырга чончу болзун, олар езулуг-ла чоннуң эрге-ажыктарын камгалаар болзун дээн сорулганы мен бир дугаарында адаар ийик мен.

Шынап-ла, бо хүнде эрге-чагырганың адырлары бот-боттарын тыртпактажып, бот-боттарына дайын чарлап турда, чон уттундуруп кагды.

Ынчаарга, бо чончу сорулганы бодунуң Программанын салгаш, ол талазы-биле херек кырында ажил-херектерни кылып чорудуп турар партия бо хүнде «Россияның Патриоттары» — деп политиктиг партия ол.

«Россияның Патриоттарының» сентябрь 26-да бүгү чуртта чарлапкан ниити национал идеяның утказын алырга база езулуг-ла чончу болуп турар.

«Бүгү кижилерге — чөптүг чорук, кижилерге — аас-кежик» — бо идеяның утказы чонга билдингир болгаш чоок. Социал адырга, экономикага, кижилер-

ниң хүн бүрү амыдыралына чөптүг чорукту тургуспас болза — аас-кежиктиг кижилер турбас.

Чөптүг эвес чорук — чуртту бүгү тала-биле сандарадырының оруу.

Дайын үезинде безин кижилер бо хүнде ышкаш моральдыг муңгадалга алыспайн турганнар. Олар Тиилелге дээш, Төрзөн чурт дээш, өг-бүлө, ынакшыл дээш хилинчектенип турарын билип турганнар.

Бистиң идеявыс дээрге, күрүне кижилер бүрүзүнге аас-кежиктиг болурунга бүгү-ле байдалдарны хандыраары. Ол байдалдарның эң-не колу — чөптүг чорук.

Өскээр чугаалаарга, аас-кежикти кижилер бүрүзү бодунуң күжү, билии-биле чедип алыр, а күрүне кижилерге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны хандыраар ужурлук.

Чуртта эң-не чөптүг эвес чорук — ол дээрге чурттакчы чоннуң 10-на хуузу, бүгү эт-хөреңгиниң 90 хуузу эдилеп турары. Ооң түңнелинде чуртта моно-польдуг капитализм, олигархтарның эрге-чагыргазы тургустунган.

Өнчүнү күрүнеже эгидериниң талазы-биле, а ол

дээрге чонга эгидери дээни ол, «Патриоттар» хоойлуга дүүшкен демократчы аргаларны саналдап турар.

«Патриоттар» өске-даа аргаларны саналдап, херек кырында ажил-херектерни чорудуп турар.

Чыл санында эртемге үндезилээн альтернативтиг бюджетти Чазакка саналдап турар.

Чурттуң сайзыралының чаа угланышкынын саналдап турар.

Бо бүгү саналдарны чедип алырда, кылыр ужурлук бүгү-ле чүүлдерни эртемге үндезилээн Программаны ажилдап кылган болгаш ону амыдыралга боттандыраарына белен. Айтырыг чүгле силерниң соңгулдага бадылаарыңардан хамааржыр. Ынчангаш силер бүгүдени октябрь 8-те соңгулда бюллетенинде 6 дугаарында турар «Россияның Патриоттары» деп партия дээш бадылаарыңарны кыйгырдым.

Валерий Самбылдаевич ХОВАЛЫГ —

Тыва Республиканың Кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы, кадык камгалал талазы-биле 1997 чылдың «Тулган кижизи» деп аттың эдилекчизи.

Александр Хертекович ДОРЖУ —

хостуг хүрешке ССРЭ-ниң алдарлыг спорт мастери, Европаның чемпиону, Делегей Кубогунуң ийи дакпыр эдилекчизи, ССРЭ-ниң хөй дакпыр чемпиону.

(Халас болгаш төлевирлиг үндезинге парлаан).

ТР-нің Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутатына Безыманный №21 соңгулда округундан кандидат

Очур Сотнамович ШИРИНДУУ

Хүндүлүг соңгукчуларым!
Байлак арга-дуржулгамны, бүгү-ле билиимни Силерниң эрге-ажыыңарны камгалаарыңа, Тывавыстың социал-экономиктиг хөгжүлдөзүңгө бараалгадыр деп шийтирлээн мен. Шилилгени шын кылырыңарны диледим.
(Халас болгаш төлевирлиг парлаан).

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутатына Ленинградский №1 соңгулда округундан кандидат

АНДРЕЙ ПОПОВ: КЕЛИР ҮЕНИ ШИЛИП АЛЫР БИС

Экии, хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларым!
Улуг-хүнде – соңгулдалар. Чаа эрге-чагырга соңгуур бис. Ынчап кээрге, Тывавыска келир үени шилиривис ол.

Ынчалзажок, соңгулда кампаниязы дыка хөй чүүлдерге эрткен болгаш амгы үеге хамаарыштыр маргылдааларже шилчий бергени харааданчыг. Бир кижини-биле ооң мурнунда эки турган, а ам багай. Өскезини-биле шуут сыр дедир – ооң мурнунда багай турган болза, ам эки апарган, ооң соонда оон-даа экижиир.

Эрткен үе дугайында маргылдаага алзып тургаш, келир үени чидирип болур бис деп санаар мен. А политика-биле холбаваан республиканың херек кырында амгы байдалыңа үнелел бээрин Улуг Хуралдың чаа составы Россия Федерациязының Саналга палатазындан дилеп болур. Бүзүрелдиг болгаш чөптүг үнелеттинген болур. А түнелдерни боттарывыс кылып шыдаптар бис.

Нииитизи-биле, депутаттарны оларның идеологтуг үзел-бодалдары азы кирип турар партиязының аайы-биле эвес, а оларның тургусканы тодаргай ажил программасындан шилиир херек дээрзинге бүзүрээр мен. Шак ол программага таарзынар болгаш ону ук кандидат амыдыралга боттандыра дээш туржур дээрзинге бүзүрээр болзувусса, ол дээш соңгуур бис. Бөдүүн болгаш билдингир. Канчап Президент Путин партия кежигүнү эвес-даа бол, аңаа бүзүрел улуг-дур.

Улуг-хүнде келир үени шилиривис ол. Ол кандыг болурул? Соңгулдаларга келиңер – кады тодарадыр бис.

Силерге, Силерниң чоок кижилериңерге каң кадыкшылды, аас-кежикти, бай-шыырак чуртталганы күзедим, өңүктөр! Силерниң деткимчеңерге бүзүрөп артым.

Хүндүткел-биле,
Андрей Николаевич ПОПОВ.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутатына Ленинградский №1 соңгулда округундан партия кежигүнү эвес кандидат.

«ЧАНҒЫС ДЕМНИГ РОССИЯ» ӨРГЕЛЭЭР ЧҮВҮРЕКОВИЧ ОНДАР

1948 чылдың август 1-де Сүт-Хөлдүң Бора-Тайгага төрүтүнгөн. Күш-ажылчы базымын область спорткомитединиң Кызыл хоорайда Уругларның болгаш элээдилерниң спорт школазынга тренерлеп эгелээн. Школаны дооскаш, тренерлеп ажилдавышаан, Кызылдың күрүнениң башкы институтунга өөренип кирген. Бодунуң чүткүлдүг болгаш кызымак чоруунуң ачызында чүгле институтту чедишкенин дооскан эвес, а харын тыва спортчулар аразындан хостуг хүрешке бир дугаар ССРЭ-ниң спорт мастериниң нормативин күүсеткен.

1971 чылда Читаның кызыгаар округунга шериг албан-хүлээлгезин эрттиреринче кыйгырткан. Шериг соондан тура, амга чедир төрөөн институтунда башкылап турар.

Өргелээр Чүвүрекович бодунуң харысалгалыг болгаш профессионалчы чоруунуң ачызында тренер башкыдан дээди өөрөдилге чериниң ректорунуң оралакчызынга чедир оруту эрткен.

Башкының, тренерниң чай чок ажылы, судьялашкын болгаш хөй-ниити ажылынга киржилгезинден аңгыда, эртем ажылын база

чорудуп турар — 1985 чылда кандидат диссертациязын чедишкенин камгалап алган.

Өргелээр Чүвүрекович — Россияның спортунуң хоочуну, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы. «Күш-культура болгаш спорттун хөгжүлдөзүңгө кириген үлүг-хуузу дээш» Россияның Хүндүлел демдээ-биле шаңнаткан, «20 векте Тываның алдарлыг кижилери» Күрүне номунуң лауреады.

ТР-нің Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутатына Ровенский № 26 соңгулда округундан кандидат

(Телевирлиг парлаан).

Соңгулдаларга чедир үш хонук арткан

СОҢГУКЧУ МЕРГЕН УГААНЫГ, ШЫН ШИЛИП ШЫДААР

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер болгаш Хоойлужудулга палаталарының депутаттарының октябрь 8-те болур соңгулдаларыңа чедир үш хонук арткан. Бо дээрге бистиң республиканың амыдыралыңа улуг ужур-дузалыг соңгулдалар болур. Ону хоойлужудулгага дүүштүр, кандыг-даа хажыдышкын чокка эрттирер дээш белеткел ажилдарын кончуг хынамчалыг чорудуп турар.

ТР-нің Улуг Хуралының ийи палатазының депутаттарының соңгулдаларыңа «Чангыс демниг Россия», «РФ-тиң Коммунист партиязы», «Төрөөн чурт», «Россияның Амыдырал партиязы», «Россияның патриоттары», «Россияның Либерал-демократтыг партиязы» (РЛДП) политиктиг партияларның Тыва Республикада девискээр салбырларының соңгулда каттыжышкынына киржи. Оларның кандидаттары кирген партияжи даңзыларын бүрүткээн.

ТР-нің Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының чаңгыс мандаттыг округтарындан депутаттарының кандидаттарына 325 кижини, Хоойлужудулга палатазының чаңгыс мандаттыг округтарындан депутаттарының кандидаттарына 88 кижини бүрүткээн. Соңгулда каттыжышкынына (партиялар), депутаттарга кандидаттар соңгулда мурнунуң суртаал ажылынга идепкейлиг киржи, боттарының программаларын, ажил-чорудулгазын соңгукчуларга массалыг информация чепсектерин, көскү суртаал материалдарын дамчыштыр болгаш ужуражылгаларга таныштырып турар.

Бүгү хевирниң суртаал ажылының утказын эскерип, хайгаарап көөрге, эрге-чагырга дээш, депутат мандады дээш демисел соңгулда каттыжышкынына болгаш депутаттарга кандидаттарының аразында кончуг шыңгы чоруп турары тодаргай. Ынчангаш олар суртаал ажылының янзы-бүрү аргаларын хоойлууга дүүштүр ажыглап турар. Ындыг-даа болза, чамдык соңгулда каттыжышкыны боттарының чижикчи удурланыкчыларыңа удур оларны эмин эрттир бактаан суртаалды чорудуп турары хөйге билдингир

болу берген.

Суртаал ажылы чорудуп турар үеде соңгукчуларның хөй нуруузу кайы партия, кандидат дээш бадылаарын шилип алган. Чоокта «Чангыс демниг Россияның» «Аныяк гвардиязы» хөй-ниити организациязы октябрь 8-те болур соңгулдаларга соңгукчуларның идепкейлиг киржилгезин, оларның кайы партия дээш бадылаарын баш бурунгаар тодарадыры-биле акцияны эрттирген. Аңаа Таңдының Бай-Хаак суурунуң болгаш Кызыл хоорайның 5 муң ажыг соңгукчузу идепкейлиг киришкен, оларның 85 хуузу «Чангыс демниг Россия» дээш, 6 хуузу РЛДП дээш, 5 хуузу «Родина» дээш, 4 хуузу РФ-тиң Компартиязы дээш бадылаар күзелдин илереткен. «Риск» солунуң редакциязы соңгукчуларның кайы партия дээш бадылаар күзелдин илередири-биле каш удаа олардан айтырыгларны салырга, соңгукчуларның хөй нуруузу «Чангыс демниг Россия» партиязының талаакчылары болган. Ооң түнелдерин солунуң бирги арнынга үргүлчү парлап келген.

ТР-нің Улуг Хуралының депутаттарының соңгулдаларының белеткелинче федералдыг төптен кичээнгейни доктаамал салып турар. Ылангыя политиктиг партияларның Москвада төп удуртулгаларының төлээлери Тыва Республикада салбырлары соңгулдаларга канчаар белеткенип турарын көөр, боттук дузаны чедирер сорулга-биле республикага кээп турарлар. Биске РФ-тиң Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиниң Даргазы, «Россияның Амыдырал» партиязының удуртукчузу Сергей Миронов, РФ-тиң онза байдалдар сайыды, Россияның Маадыры, «Чангыс демниг Россия» Бүгү-россия политиктиг партиязының

АЧЫ-ДУЗА

Октябрь 1-де Арат шөлүңге «Аныяк гвардия» хөй-ниити организациязының девискээр салбыры «Мен — эки турачы мен» деп ачы-дуза акциязын эрттирген.

Бо хемчегниң кол сорулгазы — назы четпээн корум-чурум үрекчилерин түр када тургузар төпте турар элээдилерге хамаатылардан болгаш организациялардан уругларга дуза кадарын органиастаары.

Уругларга ачы-дуза кадар дээн кыйгырыгны хоорайның дыка хөй чурттакчылары сеткилинге чоок хүлээп ап, дузаны каткан. Оларның аразында «Юбилейный» автокомплекс, «Тыва Мебель» КХН, «Ойна» артели, «ВБК-недвижимость», Максим Мунзук аттыг «Дерсу Узала» деп хөй-ниитиниң ачы-дуза организациязы болгаш өскелер-даа бар.

Чымчак мебель, видеокамера, орун-дөжек, гигиена херекселдери, чылыг идик-хеп, видеокассеталар — бо дээрге чымчак сеткилдиг чоннуң берген чүүлдериниң чүгле чамдык кезин-дир.

Улус олардан хая көрнү бээринден кортпайн, бис база ниитилелдин чарылбас кезээ-дир бис, чоңурус бисти кагбас деп чүвени бодал чоруур кылдыр берге кижизидилгели элээдилерниң салым-чолунга кичээңгей чок артпаан эриг сеткилдиг бүгү кижилерге «Аныяк гвардия» өөрүп четтиргенин илередип тур.

Кызылдың уран чүүл училищезиниң үрер хөгжүм оркестриниң коллективинге ачы-дуза акциязын хөгжүм-биле үдөп бергенинге аңгы өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис.

«Аныяк гвардияның» идепкейжилери.

удуртукчуларының бирээзи Сергей Шойгу, РФ-тиң Күрүне Думазының даргазының оралакчызы, РЛДП-ниң удуртукчузу Владимир Жириновский, Күрүне Думазында РФ-тиң Компартиязының фракциязының кежигүнү Виктор Видьманов, РФ-тиң Күрүне Думазының депутаты, Россияның Маадыры Александр Карелин болгаш өскелер-даа чораан. Сергей Шойгу парлалга ажилдакчыларыңа интервью берип тургаш, мынча дээн: «Эрге-чагырга күштүг болур ужурулуг. Ол кандыг-даа берге шийтирни хүлээп алыр, ону күүседир дээш туржур. Бистиң партия ону чедип алыр дээш туржур турар, ол дээрге бирги ээлчегде кижилер дугайында сагыш салышкын-дыр».

РЛДП-ниң удуртукчузу Владимир Жириновский Тываның чурттакчыларыңа бодунуң телекыйгырыңа «Чурттуң экономиказы көдүрлүп орат, ону Президент Владимир Путин парламент-биле кады чедип алган, ол дээрге парламентаде башкарыкчы партия — «Чангыс демниг Россия» деп чүве кижизидилгели билдингир» деп чугаалааш, чамдык партияларны шүгүмчүлээн. «Амыдырал партиязы» — ыркакчылар бөлүгүлөжилгези-дир, ооң ады безин чиктиг, удурланышкынныг утка аттың бодунда синген, өске партиялар өлүм партиялары болуп турары ол бе? Мен бодаарымга, ыңдыг чүүл соңгукчуларны дорамчылап турар» деп, ол чугаалаан.

Бо бүгүден алгаш көөрге, соңгулдаларда киржип турар партияларның политиктиг туржуу кандыгыл деп чүве соңгукчуларга тодаргайы-биле билдине берген. Ам октябрь 8-те соңгулдалар хүнүнде соңгукчу бүрүзү кончуг бодамчалыг шын шилилгени кылып тургаш, шилип алган партиязы болгаш кандидаттары дээш бадылаар. Шын шилилге дээрге, бистиң республиканың келир үези, бистиң уругларывыстың келир үези-дир. Соңгукчу мерген угааныг, ол шилилгени шын кылырыңа бүзүрөп болур.

Солунуң ниитилел-политиктиг килдизи.

А.КАРЕЛИН ЧАЗАК КЕЖИГҮН- НЕРИ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

РФ-тиң Күрүне Думазының депутаты, Россияның Маадыры Александр Карелин Тыва Республиканың Чазак кежигүнери-биле октябрь 2-де ужурашкан.

ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак Тываның аалчызынга Чазак кежигүнерин таныштыргаш, республиканың допчу төөгүзүн, амгы үеде политиктиг байдалын, социал-экономиктиг хөгжүлдезин, моон соңгаар бот-

тандылар ажылдарын чугаалап берген. Тыва Арат Республика эки тура-биле 1944 чылда Совет Эвилелиниң составына каттышкан, бо дээрже Тываның чонунуң шын шилдигени кылганын ол чугаалааш, оон бээр Россияның хөй национал улустары-биле эп-найыралдыг, кады ажылдап, чурттап турарын демдеглээн. Бо чылдарның дургузунда Тывага үндезин чаартылгалар болган. Реформа чылдарында бергелер

турза-даа, социал адырның чаңгыс-даа албан чери хагдынмаан, харын-даа немешкен. Чурттакчы чоннуң саны өзүп турар. Культураны, спортту сайзырадырыңче кичээнгеи салган. Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге делегей, Европа, Россия чемпионнарының саны чыл келген тудум-на, көвүдөрорар. Тываның спортчулары Олимпий оюннарына киржип турар болу берген, амгы үеде Россияның Олимпий командазының

составында ийи кижиги киргенин Чазак Даргазы чугаалаан.

Оон-биле чергелештир республиканың экономиказының хөгжүлдезиниң кошкаан, оон чылдагааннарын тайылбырлааш, бо бергелерни ажып эртер, социал экономиканың хөгжүлдезин дүргедир тодаргай хемчеглерни ап турарын дыңнаткан.

ТР-ниң Чазак Даргазының бирги оралакчызы А.Брокерт сөс алгаш, республиканың экономиказын хөгжүлдери уруг ролду ойнаар Кызыл—Курагино аразына демир-орукту тударының төлөвилелин ажылдап кылып турарын, ол деткимчени алганын

чугаалаан.

Александр Карелин чүве чугаалааш, кады ажылдажылга, чөпшээржилге бо үеде кончук улуг ужур-дузалыг болуп турарын айтырды, Тыва Республиканың Чазак партияны деткип турарына өөрүп четтиргениниң чылыг өстерин чугаалаан. Моон соңгаар чогадыкчы езу-биле ажылдап, дилээшкиннерни кылып тургаш, салдыг болгаш харыс-салгалыг сорулгаларны күүседир дээш бир демниг хөдөлүри эки түңнелди бээр дээрзинге бүүрелин ол илереткен.

Бистиң корр.

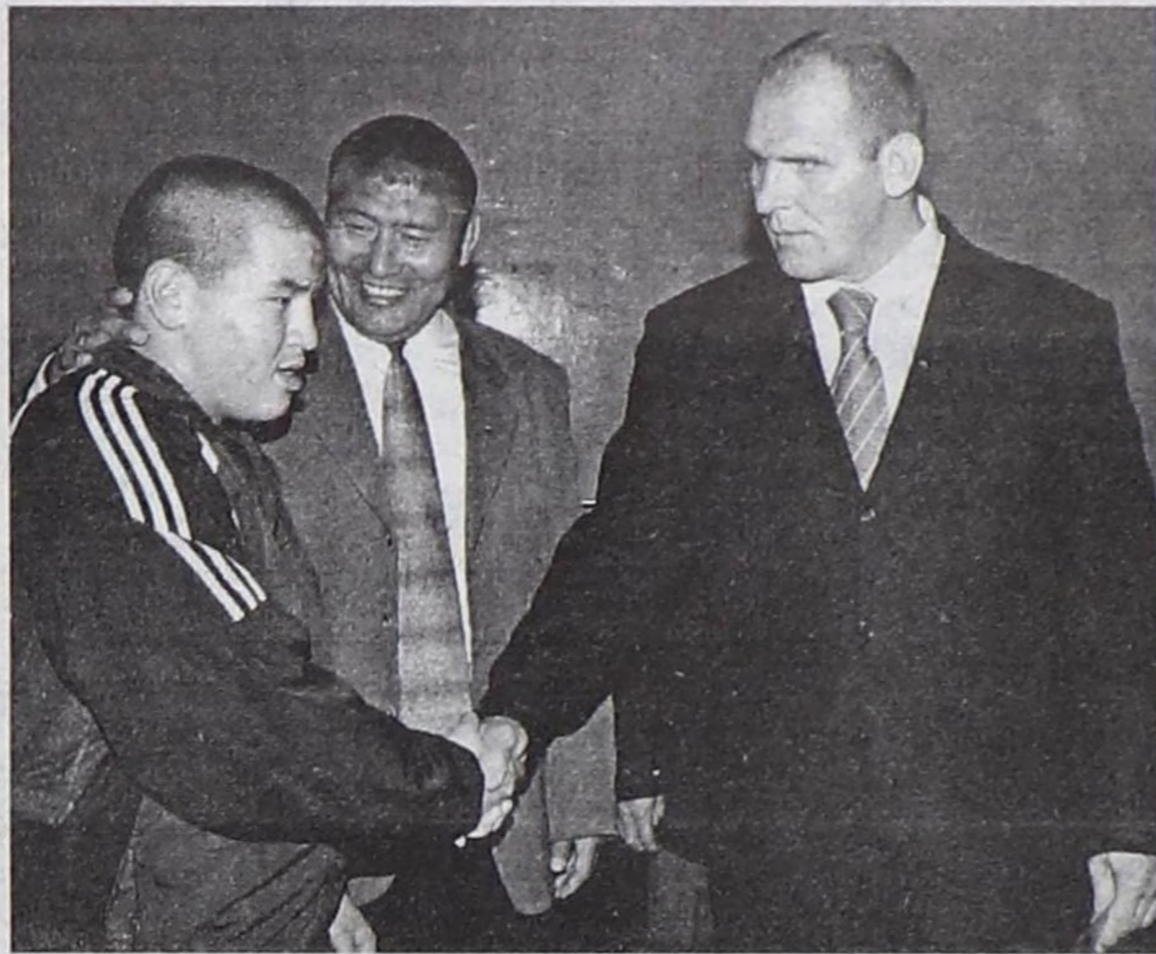
«СПОРТЧУЛАРДА НАЦИЯ ЧОК...»

АЛЕКСАНДР КАРЕЛИН СПОРТЧУ ОБЪЕКТИЛЕРДЕ

Күрүне Думазының Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитетинин даргазының оралакчызы, олимпий оюннарының үш дакпыр чемпиону Александр Карелин каяа-даа чорааш, ажылының аайы-биле спорт комплекстерге, залдарга ыяп-ла баар чаңчылдыг кижидир. Кызылга келгеш база ынчанган, октябрь 3-те баштай база бир алдарлыг олимпийжи Иван Ярыгин аттыг спорт комплекске барып, хоорайның төп кезээниң школаларының аразында ында эртип турар холбөмбүнүнүң маргылдааның киржикчилеринге байыр чедирер аргалыг болган.

Боду мөге кижиги болгаш, ола чоруп тургаш, хүреш залына кирбейн барып шыдаваан. Тыва мөгелерин чедишкенин-биле эки таныш, оларның чамдыктарын амы-хууда таныыр Александр Карелинни чамдык тыва мөгелерни «дарганнап» турар зал сонургатпайн канчаар. Ол үеде аңаа кичээлдеп турган оолдар, оларның аразында өөреникчилер аразында Россияның чемпиону Соян Сонам алдарлыг спортчубиле чурукка тырттырып алып аргалыг болган. Александр Карелин өзүп орар спортчунун чедишкенин сонургааш, аңаа моон-даа соңгаар тиелелгелерни күзээн.

Александр Карелинниң Кызылга келген бир сорулгазы хоорайның Мурнуу микрорайонунда туттунуп турар дүрген тудар спорткомплексин тудуг ажылы-биле таныжары турган. Чуртка шак мындыг комплекстерни тударының талазы-биле штаб начальниги Кызылда ажылдарның байдалы-биле таныш деп чүвени объектиге келгеш-ле бадыйкай берди. Ынчангаш аңаа эрткен ажылчын хуралга чугаа тодаргай болгаш шыңгыы байдалга эрткен. Бирээде, спорткомплексти үезинде ажыгалга кириеринин талазы-биле ажылдар хуусаадан озалдап эгелээ. Тудугчулар чеже-даа кызып, орайга чедир ажылдап турза, саадашкынын кол чылдагааны – акшаландырышкын азы дорту-биле чугаалаар болза, оон чогу болуп турар. Тудугнуң чингине хүлээникчизи «БАМ орук тудуу» ААН-ниң (Москва хоорай) Кызылда ажылдап турар салбыры «Тудуг септелге технологиязы» ХАН-ның төлээлери (кол инженер А.Д.Круг) банкыдан 30 миллион рубльге чээли акша алгаш, тудуг ажылдарын чорудуп турарын чугаалаан. Александр Карелин бир эвес республика бодунун талазындан хүлээлгелерин оода бо чылдың төнчүзүнге чедир күүседип четтикпейн баар болза, кайгамчык спорткомплексин дерилгелеринге бо чылдың чурт бюджетинде көрдүнгөн акшаны ажылап шыдавайн баарын сагындырган. Ынчан ол шингээттинмээн акша-хөреңги келир чылче шил-

чивес, а спорткомплекс тудуу – узун хуусаанын тудуунче шилчии бээр деп чугаалаан.

База бир улуг айтырыг – объект тудуунда хаара туттунган республиканың тудуг организациялары: «Промжилстрой», «ПМК кадар» биле чингине хүлээникчинин аразында улуг дем чогу. Бо талазы-биле ажылдарны аразында доктаамал таарыштырып, дугуржулга езугаар ажылдаарын Александр Карелин негээн.

Ажылчын хурал үезинде чаа спорткомплексче электри шугумун шөөринин айтырыын база чугаалашкан. ТР-ниң тудуг болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агый сайыдының оралакчызы Биче-оол Ооржак спорткомплексче электри шугумун 9 километр черде турар подстанциядан шөйүп турарын, бо хүннерде ажылдын 60 хуузу кылдынганын чугаалаан. Александр Карелин бо ажылды шапкынчыдарын база дилээ.

Спорткомплекс хоорайдан арай озалааш черде турар болгаш оон чылыдылганын айтырыы база аалчыны онза сонургаткан. Бо талазы-биле төлөвилелдерни чаа ажылдап кылып турары илерээ. Ындыг чорук депутатка таарышпааны чугаажок. Чүгле спорткомплексти эвес, а оон чогуна келир үеде туттунар «котедж» хоорайжыгашты, хүрээни чылыг-биле хандырып котельнаяны Барнаул хоорайда бо хонуктарда кылып турар.

Хурал үезинде объектиге коммуникация төлөвилели чогу база илерээ. Соок дүжери чоокшулаан деп чүвени сагындырбышаан, спорткомплексин тудуунда хаара туттунган бүгү черлер аразында дугуржулгалыг, демниг ажылдаарын негээн. Бо дээрже, бөдүүн айтырыг эвес, а олимпийжи сорулга шийтирлеп турар ажыл-дыр деп чугаалаан. Ийи аңгы улуг залдарлыг, оон иштинде тускай катоктук болуп мындыг объектини чыл төнчүзүнге чедир кызып тургаш доозары албан дээрзин ТР-ниң Чазак Даргазының бирги оралакчызы Александр Брокертке, тудуг болгаш чуртталга-коммунал сайыды Александр Свинцова дээш, өскелерге-даа сагындырган.

хоорайның мэри Дмитрий Донгак, Правобережнийның соңгулда округундан ТР-ниң Хоойлужудулга палатазының депутатына кандидат Людмила Волгина, сурагылы тыва мөге, депутатка кандидат Маадыр Монгуш дээш, өскелер-даа киришкен.

— Тывада бир дугаар эвес кээп турар мен. Ажылым аайы-биле «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның Сибирь федералдыг округунда таарыштырыкчызы мен, ынчангаш бөгүңү ужуражылгага база киржип турарым бо – деп, Александр Карелин кыска чугаазын эгелээ. Оон соонда партияның иштики амыдыралына кысказы-биле доктааган. Чижээлээрге, бо хүннерде «Чаңгыс демниг Россия» ПП-ниң кежигүнеринин саны бир миллион кижиге ажып турарын, оларның аразында кандыг-даа мергежилдин, эрге-байдалдын

сайзыралына доктааган.

Алдарлыг спортчуга тыва спорттуң келир үеде сайзыралына хамаарыштыр айтырыгны соңгукчулар салбастың аргазы чок болган. «Сынык» кулактарның хөйүн бодаарга, оон келир үези багай эвес-тир деп түңнелге кээп тур мен деп ол харыылаан. Ылаңгыя спорттуң чаагай чаңчылдары республикада эки кадагалаттынганын онзалап демдеглээ. Хоочун спортчулар ам-даа «дайынчы» одуругда, аныктарны өөредип турарын мактаан. Чаа спорткомплексти ажыдыптарга, спорттуң чаа хевирлеринге кичээлдээр аргалар анык-өскенге тургустунарын демдеглээ.

Сөөлгү чылдарда нептереп эгелээн скинхедтер шимчээшкинниге хамаарыштыр айтырыгга харыылап тургаш, аңаа хөңү чогу, оон төрөөн хоорайы Новосибирск кезээде хөй нация чоннарың хоорайы турганын, спортчу чылдарында өске сөөк спортчулар-биле маргылдааларга доктаамал киржип турганын, а түңнелде спортчуларда, ылаңгыя мөгелер аразында кандыг-даа нация чогу чугаалаан.

Кызылдың №8 школазына спорт зал тудуунга дузалаарын дилээрге, бодунарның төлөпиг депутатынары соңгуп алгаш, оларны таварышты республика бюджетинге акшаландырышкынын салдырып чедип алырын чугаалаан. Ону тудуп каарга, спортчу дериг-хөрекселдер-биле дузалап болурун аңгы демдеглээ. Тывада соңгулда кампаниязына хамаарыштыр чугаалап

Маңаа мындыг чүүлдү сагындырып каайн: бо чылын мындыг объектилерни тудары көрдүнгөн турган чурттуң 30 ажыг регионнарының 15-и бо дүрген тудар спорткомплексинин тудуг ажылдарының темпизин билип кааш, оон ыянчы-биле ойталаар ужурга таварышкан. Тыва оларның даңгызына кирбес дээрзинге бүүрээр апаар. Оон башка мындыг эки арга катап тургустунар эвес. Ылаңгыя чунгулаар зал дээрже, республикага кажан-даа туруп көрбөзүн чүве-дир. Оон ачызында спорттуң дош кырына ойнаар чаа хевирлерин сайзырадып болур.

— Магадан бүгү талазы-биле, оон иштинде бойдус байдалы-биле, менди-чаагай регионга хамаарышпайн турар. Ынчалза-даа олар ажылдарны үезинде кылып доозар дээш дыка кызып турлар. Силер база ынчаар ажылданар – деп, Александр Карелин тудуг объектизинден чоруп тургаш чагаан.

СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Алдарлыг спортчу ол-ла хүн дүш соонда «Енисей» Культура бажыңына Правобережнийның соңгулда округунун соңгукчулары болгаш тыва спортчулар-биле ужурашкан. Ужуражылгага Александр Карелинден аңгыда, КД-ниң депутаты Сергей Неверов, «Чаңгыс демниг Россияның» Тывада регионалдыг салбырының секретары Шолбан Кара-оол, Кызыл

кижилери барын чугаалаан. Депутат Кызылда туттунуп турар спорткомплексте байдал-биле база соңгукчуларны таныштырган.

Соңгукчуларның айтырылары тодаргай болган: чижээлээрге, инвалидтерниң бүдүрүлгелеринге бүгү талалыг деткимчеден эгелээш, национал төлөвилелдерге чедир. «Өөредилге» национал төлөвилелдин чугулазын айттышаан, оон чамдык чедир ажылдаттынмаан талаларына, ылаңгыя дээди өөредилге черлеринин

тургаш, Сибирьниң чамдык субъектилеринде ышкаш, ылаңгыя Алтай крайда, хөй партиялар мында чогу эки деп түңнээ.

Ужуражылганың төнчүзүнде республикада шийтирлээр айтырылгар хөйүн демдеглээш, шупту соңгулдаларга идепкейлиг киржи, «Чаңгыс демниг Россияның» кандидаттары дээш бадылаарыңче кыйгырган.

Бистиң корр.

